

המדריך למהפכה

written by אלי קלוטשטיין | 20.06.2025

התקיפות הישראליות באיראן מאז יום שישי מתמקדות בהסרת האיום המיידי של תוכנית הגרעין שפיתח משטר האייתוללות, וכן בחיסול מיזם הטילאות של טהרן. המשימות האלה הן עיקר עיסוקם של צה"ל והמוסד, לצד המשך בניית ההרתעה מול השלוחות האיראניות במקומות אחרים במזרח התיכון, בניסיון להניא אותן מלהצטרף למערכה מול ישראל.

אף שבכירים ישראלים דיברו על כך בקול בימים האחרונים, סוגיית הפלת השלטון האיראני או החלפתו אינה מוגדרת כאחת ממטרות המלחמה. יש אולי ציפייה מסוימת בישראל שהמשך המתקפות וערעור יציבות השלטון יסייעו לאופוזיציה בטהרן אם זו תבחר לנסות להתניע מהלך משלה נגד עלי ח'מינאי ויתר הבכירים שסביבו, אך איש לא מציב זאת כיעד [?] בין אם מסיבות דיפלומטיות, שכן לא מדובר במטרה שראוי לאומרה בקול, ובין אם כלקח מסאגת "הניצחון המוחלט" בעזה, שהתברר כמשהו אמורפי, קשה למדידה ולביצוע.

מדוע ישראל בכלל מצפה למהפכה באיראן? משום שהאייתוללות לא יבחנו בשום אמצעי כדי לאיים על קיומנו. תוכנית הגרעין היא כמובן גרועה דיה, אבל כך גם המזימה לייצר עשרת אלפים טילים בליסטיים שיכוונו לעברנו או בנייתה של "טבעת אש" בדמות ארגוני פרוקסי חמושים שיהיו מוכנים להסתער עלינו ביום פקודה. המשטר האיראני הקיצוני, ככל שימשיך להתקיים, יוסיף לנסות להשמידנו, ויחפש דרכים שונות לעשות זאת. הדרך היחידה להסיר את האיום הזה היא להחליף את המשטר. זהו הפתרון הבלעדי שיוכל להבטיח כי ישראל לא תעמוד בסכנה מצד טהרן גם בטווח הרחוק.

לא מדובר רק במשאלת לב תיאורטית: צריך לזכור שהמזרח התיכון הוא מקום לא יציב גם בימים טובים, ובעשורים האחרונים הוא עבר טלטלות ומהפכות רבות. הבולטת ביותר, אולי, מבין כל אלה היא תופעת ה"אביב הערבי", שבסופה הופלו כמה ממנהיגי האזור משלטונם, הוחלפו באחרים, וכאוס שלט בחלק מהמדינות למשך תקופה ארוכה. אבל היו גם אירועים רבים אחרים של הפיכות, ולא מדובר בתופעה חדשה או בלתי מוכרת כאן. בהחלט ייתכן להניח שבסופה של המלחמה שחר חדש יעלה על טהרן, ומעטים אף יזילו על כך דמעה במזרח התיכון.

אבל יש עוד כברת דרך עד לשם, ועד אז אפשר לנסות לבחון בכלל מה צריך לקרות כדי שמהפכה מעין זו תקרה. מה התנאים שדרושים להבשיל לשם התקוממות כזאת, ומה יכולה לעשות ישראל כדי לקדם את התרחשותה? אולי אחת הדרכים לבדוק את השאלות הללו היא באמצעות מבט על ההפיכות האחרות שאירעו באזורנו בעשורים האחרונים, ולהסיק מהן מה הגורמים שיכולים להוביל לנפילת השלטון.

איראן: המהפכה הח'ומייניסטית

כשנה קודם למהפכה האסלאמית ב-1979 פרצו הפגנות באיראן נגד שלטונו של השאה, שהגיעו לידי התנגשויות עם הרשויות והובילו להרוגים רבים. הכלכלה האיראנית, שגם כך לא הייתה במצב טוב, הידרדרה בעקבות המחאות ² וכך עוד אזרחים יצאו לרחובות עקב המצב ההולך ומחמיר. ההפגנות הלכו והתעצמו, כמו גם הדיכוי שלהן, ובמקביל ההמונים זכו לגיבוי של חכמי הדת. אחרי הפגנות של מיליונים בטהרן, הצבא סירב להמשיך בדיכוי ופרצו מרידות פנימיות. השאה ברח למצרים, והאייתוללה רוחאללה ח'ומייני שב למדינה. במהלך המחאות הוא זכה לתמיכה מדינית ממדינות המערב, אך לא לסיוע צבאי.

במקביל, בשטח עוד היו קיימות הרבה קבוצות מהפכניות וארגוני מחאה, שלא הסכימו כי כוהני הדת יעמדו בראש המדינה. אך ח'ומייני, בזכות מוקדי הכוח שגיבש בממשלה האיראנית, הצליח אט-אט לזכות בעוד ועוד סמכויות, עד שלבסוף הבטיח לעצמו את תפקיד המנהיג העליון והוביל את הדרך לבניית הרפובליקה האסלאמית שמוכרת לנו כיום.

השורה התחתונה: ההמונים הפילו את השלטון בעקבות מחאות פנימיות, וכך הובילו לבריחת השאה.

מצרים: הדחות מובארכ ומורסי

הפגנות הענק בכיכר תחריר בחורף 2011 בקהיר נודעו בעקבות ההתנגשויות של המוחים עם אלפי אנשי כוחות ביטחון ומשטרה, על רקע הקריאות להתפטרותו של השליט הנצחי-כמעט במצרים אז, חוסני מובארכ. המחאות הלכו והתגברו, והתאפיינו גם בעימותים עם המשטרה ³ שהביאו לעשרות הרוגים. המפגינים נדחפו קדימה על ידי אנשי תנועת האחים המוסלמים, וזכו גם לגיבוי חיצוני של בכירים בעולם כגון הנשיא ברק אובמה, הקנצלרית אנגלה מרקל ומזכ"ל האו"ם דאז, באן קי מון. אובמה ומרקל אף קראו למובארכ להתפטר.

כעבור 18 ימים של מחאות, ולמרות ניסיונותיו של מובארכ לרצות את המפגינים באמצעות רפורמות כגון מינויו של סגן נשיא לראשונה זה עשרות שנים, הוא נאלץ להתפטר ולוותר על כיסאו. האחים המוסלמים הורשו להתארגן כמפלגה פוליטית, וכעבור קצת יותר משנה זכה איש התנועה, מוחמד מורסי, בבחירות לנשיאות מצרים. מובארכ נכלא והועמד לדין, ובילה כמה משנותיו האחרונות בכלא.

קצת פחות משנה חלפה לפני שביוני 2013 צבא מצרים פעל בעצמו להחלפת השלטון בתום הפגנות עצומות במדינה ⁴ שמשתתפיהן נאמדו במיליונים והן הוגדרו כגדולות בהיסטוריה של מצרים המודרנית. שר ההגנה, עבד-אלפתאח א-סיסי, הקציב יומיים לנשיא מורסי כדי להיענות לדרישות המפגינים, שביקשו לבצע רפורמה במדינה. אחרי שמורסי דחה את האולטימטום, עצר אותו הצבא, וא-סיסי השעה את החוקה, פיזר את הממשלה ומינה נשיא זמני. הצבא דיכא בכוח הפגנות של תומכי האסלאמיסטים, הטיל עוצר בקהיר וכלא את מנהיגי האחים המוסלמים. כעבור מעט יותר מעשרה חודשים נבחר א-סיסי לנשיא, תפקיד שהוא ממלא עד היום.

השורה התחתונה: ההפיכה הראשונה במצרים (2011) זכתה אומנם לגיבוי מדיני בינלאומי, אך נבעה מהעם ומתנועה חברתית, ולא נעזרה בכוחות חיצוניים כדי להשלים את המלאכה. המהפכה השנייה (2013) בוצעה על ידי הצבא, בתמיכת חלקים גדולים מהעם.

תוניסיה: המקום שבו החל האביב הערבי

הראשונה מבין ההפיכות, המרידות והמחאות של "האביב הערבי" בשנת 2010. ההתפרצות העממית במדינה החלה על רקע הצעד שביצע מוחמד בועזיזי, ירקן שהצית את עצמו למוות אחרי שהדוכן שלו פונה בידי השלטונות.

בדצמבר 2010 החלו צעירים רבים במדינה לצאת לרחובות מתוך הזדהות עם בועזיזי וכמחאה נגד יוקר המחיה במדינה, האבטלה והמשבר הכלכלי. המחאות התגברו בהיקפן, ובהמשך הורה הנשיא, זין אלעבאדין בן עלי, לדכא אותן בכוח. בינואר, עם התעצמות ההפגנות, ברח הנשיא לערב הסעודית. המחאות נמשכו עוד זמן רב, אך באוקטובר 2011 נערכו בחירות דמוקרטיות בתוניסיה, לראשונה מאז שזכתה בעצמאותה.

השורה התחתונה: מחאות עממיות שהתגברו הובילו לבריחת הנשיא ונפילת השלטון.

סוריה: 13 שנה עד הפלת אסד

מלחמת האזרחים במדינה החלה ב-2011 עם הפגנות נגד שלטונו הרודני של בשאר אל-אסד, שהצליח לדכא את המחאות באלימות רבה, ואף הפגיז ריכוזי אוכלוסייה. כתוצאה מכך התפתחו המחאות למרידה חמושה של ממש, כאשר קצינים מצבא סוריה פרשו והקימו כוח שלטוני חמוש המתנגד למשטר.

המלחמה נמשכה שנים רבות, מבלי שאף אחד מהצדדים הצליח להגיע להכרעה. כאשר נדמה היה שאסד עומד להפסיד את שלטונו, הוא קיבל סיוע צבאי ממיליציות פרו-איראניות, וחיזבאללה בראשן, וכן עזרה מהרוסים. המורדים נהנו מסיוע בינלאומי ממדינות המערב, וכן מכמה ממדינות ערב. בסוף שנת 2024 הצליחו המורדים, בגיבוי טורקי, לצאת למתקפת פתע, ובכוח צבאי הכניעו את כוחותיו של אסד תוך ימים ספורים. כאשר התקדמו לבירה והיה ברור שיכבשו את דמשק, ברח אסד עם משפחתו למוסקבה כדי להציל את חייו.

השורה התחתונה: הפלת השלטון נעשתה באמצעות כוח קרקעי חמוש, שנתמך על ידי גורמים זרים, ובתום שנים רבות של מלחמה.

לוב: נפילתו של קדאפי

המחאות בלוב החלו במסגרת "האביב הערבי" בפברואר 2011, וכעבור יומיים התפתחו לעימותים בין המפגינים לכוחות השיטור גם בערים הגדולות במדינה. ראשי המדינה, ובהם בנו של מועמד אל-קדאפי, סיף אל-אסלאם, איימו להשתמש בצבא כדי לדכא את המחאות. אך המפגינים

הצליחו להשתלט על כמה ערים כגון בנגאזי, לשרוף סמלי שלטון, ולהילחם בממשלה בטרופולי הבירה. טייסים בחיל האוויר שהתבקשו לירות על המפגינים ערקו, וכך גם שרים ואנשי השירות הדיפלומטי.

בכיר בשלטונו של קדאפי הקים ממשלה חלופית, כמענה להתעקשותו של הרודן הוותיק להישאר על כס הנשיאות. בעקבות המלחמה שהחלה בין הצדדים, מועצת הביטחון החליטה לאכוף סגר אווירי במדינה, ובפועל התערבה לטובת המורדים [?] שכן הצבא הלובי נהנה באותה עת מעליונות אווירית. בסיוע של כוחות נאט"ו הצליחו המורדים לכבוש עוד ועוד מעוזים במדינה, וממשלות המערב הכירו דווקא בממשלה החלופית כלגיטימית. צו מעצר בינלאומי פורסם נגד קדאפי.

המורדים הוסיפו לתפוס עוד ועוד שטחים, כולל סירת, עיר הולדתו של הרודן, ובאוקטובר נלכד קדאפי והוצא להורג בלינץ' בידי קבוצה מקומית. חודש לאחר מכן נלכד בנו, ונעצר עד ששוחרר מהכלא כעבור כמה שנים. המורדים תפסו לאחר מכן את השלטון במדינה.

השורה התחתונה: הפלת השלטון הקודם נעשתה באמצעות מלחמה של כוחות קרקעיים חמושים, שנתמכו בידי גורמים זרים, כולל מועצת הביטחון ונאט"ו.

עיראק: סדאם על חבל התלייה

פיגועי ההתאבדות על מגדלי התאומים בניו-יורק ב-11 בספטמבר 2001 הובילו את הממשל האמריקני לפלוש לעיראק, עקב הטענה כי משטרו של הרודן סדאם חוסיין מסתיר נשק להשמדה המונית בארצו, אשר עלול לסכן את שלום העולם. במרץ 2003 תקפו כוחות הברית שהקימה ארה"ב בעיראק, ותוך ימים ספורים חיסלו את התנגדות הצבא העיראקי ולכדו רבים מאנשי השלטון. חוסיין עצמו נתפס בדצמבר של אותה שנה, וכעבור קצת יותר משלוש שנים הוציא אותו השלטון החדש להורג בתלייה.

הנשיא ג'ורג' בוש מינה נציג מטעמו לייצוב השלטון בעיראק, שהביא להקמת מועצת שלטון זמנית במדינה. בשנה לאחר מכן הצליחו האמריקנים לקדם את אישורה של חוקה חדשה, ולבסוף להקמת ממשלה עיראקית זמנית. לראשונה הצליחה הממשלה לקיים בחירות לפרלמנט זמני, ולבסוף ייצבה ממשלת קבע בבגדד.

השורה התחתונה: השלטון הופל בידי כוח של קואליציה בינלאומית חיצונית, שהגיעה לעיראק במיוחד לשם מטרה זו.

תסריט הבלהות של ח'מינאי

הסקירה עד כה לא כוללת את כל ההפיכות שאירעו במזרח התיכון בעשורים האחרונים. היו רבות נוספות כאלה וגם ניסיונות לא מוצלחים, ורוחב היריעה לא מאפשר לעבור על כולן. ממילא, חשוב גם להדגיש שלא בהכרח יש קשר בין כל מקרה ומקרה, והתנאים לעיתים שונים לחלוטין בכל אירוע ואירוע. ובכל זאת, מתוך התבוננות לאחור, מה אפשר ללמוד מכל ההפיכות הללו?

העניין הראשון הוא שדרוש גורם או כוח שימלא את החלל שיתגלע במדינה עם הפלת השלטון, שכן אחרת עשוי להיווצר בה כאוס. איש אינו רוצה לחזור על התסריט של עיראק לפני שהאמריקנים הצליחו להרגיע את השטח, שבמובן מסוים גם חזר על עצמו בסוריה.

חשוב עוד יותר: לשם הפלת השלטון יש צורך ב"מגפיים על הקרקע", כמו שהאמריקנים אוהבים לומר. בלי כוחות קרקעיים שיאחזו בנשק מול חיילי ושוטרי השלטון אי אפשר להפילו, אפילו אם יש תמיכה צבאית זרה. לא מוכרת הפיכה שהצליחה רק בעזרת הפצצות מהאוויר, וישראל מבינה זאת.

בנוסף, שיתוף פעולה של חלקים גדולים בעם הוא לא רק רצוי, אלא כנראה גם הכרחי. העובדה שמורסי עלה לשלטון והופל שנה לאחר מכן מעידה שאם יש רוב בעם נגד השליט החדש, ייתכן שהוא לא יוכל ממילא לשרוד זמן רב.

יש כמובן עוד לקחים, אבל העיקר הוא הצורך של העם ליזום בעצמו את המהלכים להחלפת השלטון. למעט המקרה בעיראק, תמיד הגיעו כוחות מבפנים ועשו את מה שהיה צריך לעשות. לא ניתן לצפות שגם במקרה של איראן זה יהיה אחרת. לא פלא שזו גם רוח הדברים שאמר ראש המל"ל צחי הנגבי בריאיון לעיתונות השבוע, ואלה המסרים של בנו של השאה לעם האיראני. בלעדי האיראנים עצמם ^[2] המשימה בלתי אפשרית.

מכל מקום, התקיפה באיראן מספקת כעת לישראל הזדמנות שקודם לכן היה קשה לייצר: מצד אחד היא מערערת את כוחות הממשל ואת יכולתו לדכא את האופוזיציה ופעולותיה. מצד שני, זו זריקת עידוד לכוחות המתנגדים לשלטון, הרחבת אי האמון שבין האזרח לממשל, ויצירת תנאים נוחים לפעולה שבסופו של דבר תפיל את השלטון.

חשוב להבין שהמלחמה גם פוגעת קשות באגו של המשטר האיראני. הרי התוכניות העיקריות שטיפח במשך שנים, שהיו כרוכות בהשקעה של ממון, כסף ומאמץ רב, ירדו לטמיון במהירות רבה ^[2] גם הגרעין, גם הטילאות ואפילו ארגוני הפרוקסי. ההשקעה במיזמים אלה על חשבון האזרח הפשוט, שנאנק תחת עול הכלכלה המתמוטטת, תורצה באפשרות שהללו יאפשרו למשטר להפוך למעצמה אזורית. כעת, משהושמדו חלקים ניכרים של התוכניות הללו במהירות, האזרח הקטן נותר בלי כלום. ממילא, הפגיעה גם בסמלי שלטון במלחמה, כגון תחנת הטלוויזיה הממשלית או מטה המשטרה, מעבירה מסר ברור לאזרח הפשוט שהממשל כבר אינו זה שמכוון את מהלך העניינים.

יש כעת סימנים מעידים על כמה פעולות מתוך איראן שיצאו לדרך נגד השלטון: כך למשל טענה השבוע קבוצת פצחנים שהצליחה להוציא לפועל מבצע סייבר מוצלח נגד הבנקאות המקומית. במקביל פורסמו סרטונים מרחובות איראן שבהם נראו אזרחים קוראים בגלוי נגד המנהיג, ח'מינאי. בכירים במדינה, כך דווח, ככל הנראה עלו על טיסות שיעדן אינו ידוע ושלא נרשמו באופן רשמי, וברחו מאיראן מבלי שאיש אינו יודע לאן. באמצעי התקשורת פורסמו ידיעות על מנשרים שחולקו ברחובות טהרן, ואשר קראו לאזרחים לצאת ולהתקומם נגד השלטון.

מצד שני, המלחמה עצמה יכולה להטות את דעת הקהל לכיוון השני, לאחד אותו סביב הדגל. רוב האוכלוסייה גם נקלעה להלם ולפאניקה בעקבות ההתראות על פינוי טהרן, ואזרחים רבים באיראן בעיקר עסוקים בימים אלה בניסיון הישרדות.

ישראל, שמבינה זאת היטב, מנסה עד כה לא לפגוע ביעדים שהשמידתם תרע את מצבו של האזרח הקטן, וביניהם תשתיות מים, חשמל או כבישים, ואפילו לא תשתיות לייצור נפט וגז. אם אנחנו רוצים להגיע להבנות עם האיראנים בתום המלחמה, מעשים שינכרו אותם מאיתנו בשל הפגיעה בכל אזרח ואזרח נלקחים בחשבון כמשהו שיש להימנע ממנו.

ישראל צריכה להמשיך להתמקד בתקיפותיה דווקא ב"סמלים" ² לחסל בכירים, אפילו מהמגזר האזרחי ולא רק הצבאי, כדי להחליש את משטר האייתוללות, להוסיף לפגוע בסמלי שלטון מהותיים, ולהפחית את היכולת של השלטון לפגוע באזרחים באמצעות תקיפה מכוונת של גופים כגון המשטרה או הבסיג'. עלינו להעמיק את הנזק לתוכנית הגרעין ולבסיסי הצבא האיראניים, ולהימנע ככל האפשר מפגיעה באזרחים. בירושלים יכולים גם לטפח ככל האפשר את כוחות האופוזיציה, כולל את בנו של השאה המודח, ולהכין את הקרקע להקמת שלטון מחודש שאינו קיצוני אסלאמיסטי.

במקביל, צריך לזכור שגם המשטר האיראני מנסה להילחם באפשרות של התקוממות: הוא הגביל ואף השבית את האינטרנט לזמן מועט, שלח את פעילי המיליציה של הבסיג' לרחובות, והוציא להורג "מרגלים" של המוסד בקול תרועה רמה

התסריט של התקוממות והפלת המשטר הוא חלום הבלהות של האייתוללות, והרבה מומחים טענו כי תוכנית הגרעין נבנתה בין היתר כתעודת ביטוח לממשל כדי שלא יופל. זהו גם היסוד להניח שטהרן תסכים להרבה ויתורים כדי למנוע את התממשותו, ואולי אפילו תיאות להסכם שיסתום את הגולל על תוכנית הגרעין. יש לכך רמזים בדברים שאמרו כמה מאנשי השלטון בימים האחרונים.

אבל במצב הנוכחי, היחידים שיכולים להסכים לויתורים כאלה מצד איראן הם ישראל וארה"ב. העליונות המוחלטת של חיל האוויר באיראן משמעותה היא שטהרן עצמה לא יכולה לעצור אותה, וסביר להניח שהיחיד שיוכל לבלום את צה"ל הוא הנשיא טראמפ. הטון שלו, כפי שהשתקף בציוציו בימים האחרונים, לא ממש מרמז על הליכה לכיוון הזה. ממילא, הרוסים כבר כנראה משכו את ידם מהאיראנים, והסינים לא צפויים להתערב צבאית באופן גלוי. במועצת הביטחון הם לא יוכלו להתגבר על וטו אמריקני, ולפחות בינתיים מעצמות כגון צרפת וגרמניה הביעו תמיכה בזכות ההגנה העצמית של ישראל.

השאלה היא מה יקרה לאורך זמן ולכן תיקח ישראל את המערכה הזאת. אסור להיחפז, אבל גם אסור להתמהמה. אם המטרה היא "רק" נטרול האיום של הגרעין והטילים הבליסטיים, הפרוקסי והטרור האזורי, יש לעשות זאת במהירות רבה ככל האפשר, לסיים את העבודה ולחזור הביתה בשלום. אם היעד הוא הפלת המשטר, נוסף על המטרות האחרות, יש לקדם צעדים מעשיים לשם

כך. לפחות לפי מה שנשמע בישראל, נראה שלשם מכוונת ההנהגה את מהלך העניינים.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 20 ביוני, 2025